

Ψαλτική: μία από τις αρχαιότερες ζωντανές επιτελεστικές τέχνες (performance) της Ευρώπης

/ [Γνώμες](#)

- **Γράφει ο Δρ Πέτρος Παπαεμμανουήλ, Καθηγητής Βυζαντινής Μουσικής Κ.Ω.Θ.-Πρωτοψάλτης Ι. Μ. Ν. Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς**

Τι είναι, τελικά, η ψαλτική; Είναι μουσική; Είναι τέχνη; Είναι πολιτιστική κληρονομιά; Η απάντηση, ασφαλώς, είναι καταφατική σε όλα τα παραπάνω ερωτήματα. Ωστόσο, οι χαρακτηρισμοί αυτοί, όσο εύστοχοι κι αν είναι, δεν αποδίδουν πλήρως τη φύση της. Η ψαλτική δεν είναι μόνο μουσική, ούτε μόνο τέχνη, ούτε μόνο πολιτιστική κληρονομιά· είναι μια ζώσα επιτελεστική πράξη (performance).

Η διατύπωση αυτή ίσως ξενίζει όσους έχουν ταυτίσει τον όρο performance αποκλειστικά με το θέατρο ή τη σκηνική παράσταση, καθώς όταν γίνεται λόγος για τις επιτελεστικές ή παραστατικές τέχνες (performing arts), ο νους τους πηγαίνει στο θέατρο, στην όπερα ή στον χορό. Ελάχιστοι, όμως, θα σκεφτούν την

ψαλτική τέχνη. Ωστόσο, η σύγχρονη επιστημονική έρευνα έχει επανατοποθετηθεί ήδη επιτρέποντας να δούμε την ψαλτική μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα• ως liturgical-ritual performance, δηλαδή ως τελετουργική επιτέλεση.

Το πρώτο ερώτημα που τίθεται είναι τι σημαίνει ο όρος performance. Στη συνείδηση ορισμένων, η λέξη εννοιοδοτεί αποκλειστικά τη σκηνική παράσταση ή την καλλιτεχνική επίδειξη. Στη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία, όμως, ο όρος αποκτά ευρύτερο περιεχόμενο. Ο Richard Schechner, θεμελιωτής των Performance Studies, υποστηρίζει ότι performance είναι κάθε οργανωμένη, ενσώματη και κοινωνικά αναγνωρισμένη πράξη που επιτελείται ενώπιον μιας κοινότητας. Ο Richard Bauman τονίζει τον επικοινωνιακό της χαρακτήρα, ενώ ο Victor Turner αναδεικνύει την τελετουργία ως μία από τις κατεξοχήν μορφές επιτέλεσης-performance. Επομένως, σύμφωνα με τις θέσεις των τριών, η επιτέλεση δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με το θέατρο και την σκηνή· περιλαμβάνει και τη θρησκευτική τελετουργία, όπου η κοινότητα δεν παρακολουθεί απλώς ένα γεγονός αλλά συμμετέχει σε αυτό.

Εδώ ακριβώς βρίσκεται και η ουσία της ψαλτικής τέχνης. Δεν είναι απλώς μουσική που επενδύει τη λατρεία. Είναι αναπόσπαστο μέρος της ίδιας της λειτουργικής πράξης. Ο ψάλτης δεν εμφανίζεται απλά ως καλλιτέχνης απέναντι σε θεατές, αλλά ως συλλειτουργός στα τελούμενα μιας κοινότητας που συμπροσεύχεται. Η φωνή

του, ο λόγος, ο ρυθμός, ο λειτουργικός χρόνος, η ακουστική του ναού, η σχέση με τον λειτουργό, τον έτερο χορό και το εκκλησίασμα συνθέτουν κάθε φορά ένα μοναδικό γεγονός. Και αυτό ακριβώς είναι το χαρακτηριστικό στοιχείο κάθε αυθεντικής επιτέλεσης-performance.

Το γεγονός ότι η ψαλτική δεν αποσκοπεί στο θέαμα ή στην προσωπική προβολή του ψάλτη, αυτό δεν σημαίνει ότι αντιτίθεται στον επιτελεστικό της χαρακτήρα, αλλά προσδιορίζει το ιδιαίτερο είδος της. Πρόκειται για τελετουργική επιτέλεση (liturgical-ritual performance) και όχι για αυτονομημένο σκηνικό θέαμα. Το ότι η ψαλτική δεν είναι θεατρικό ή σκηνικό performance δεν σημαίνει ότι δεν είναι performance.

Στο σημείο αυτό αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι στον συλλογικό τόμο *Performing Orthodox Ritual in Byzantium* (Cambridge University Press), οι μελετητές διακρίνουν ρητά το θεατρικό από το τελετουργικό performance. Η χριστιανική ορθόδοξη λατρεία δεν αντιμετωπίζεται ως θέαμα, αλλά ως τελετουργική πράξη που πραγματώνεται μέσα από τη συμμετοχή προσώπων, κινήσεων, λόγου, μουσικής και χώρου. Η διάκριση, επομένως, δεν είναι μεταξύ «performance» και «μη performance», αλλά μεταξύ διαφορετικών μορφών επιτέλεσης.

Ο αείμνηστος λειτουργιολόγος Ιωάννης Φουντούλης υπογράμμισε επανειλημμένα ότι η ορθόδοξη λατρεία είναι πράξη ολόκληρου του εκκλησιαστικού σώματος. Μέσα σε αυτή την προοπτική, η ψαλτική δεν αποτελεί απλά μουσική επένδυση της Θείας Λειτουργίας, αλλά οργανικό στοιχείο της. Δεν «συνοδεύει» τη λατρεία, αλλά

τη συγκροτεί επιτελεστικά.

Ενδιαφέρουσα είναι και μια ακόμη παρατήρηση. Ο αείμνηστος καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ηλίας Νικολακάκης, στο έργο του *Η ιδέα περί Θεού στις τραγωδίες του Ευριπίδη*, επισημαίνει τυπολογικές αντιστοιχίες ανάμεσα στην αρχιτεκτονική δομή του αρχαίου ελληνικού θεάτρου και του χριστιανικού ναού: το κοίλον αντιστοιχεί στον κυρίως ναό, η ορχήστρα στον σολέα, η σκηνή στο ιερό και το θεολογείον (από μηχανής θεός) στον άμβωνα. Οι παραλληλισμοί αυτοί δεν ταυτίζουν τη χριστιανική λατρεία με το αρχαίο δράμα· αναδεικνύουν, όμως, ότι και στις δύο περιπτώσεις ο χώρος οργανώνεται γύρω από μια επιτέλεση με, σαφώς, διαφορετικό περιεχόμενο και σκοπό, όπου η κοινότητα συμμετέχει.

Η επιτελεστική διάσταση της ψαλτικής αναγνωρίζεται πλέον και στο πανεπιστημιακό περιβάλλον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το διεθνές κοινό μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του National University of Music Bucharest, με τίτλο «Byzantine Music: Academic Theory & Artistic Performance». Ο τίτλος του προγράμματος συνδέει εύστοχα τη θεωρητική μελέτη με την καλλιτεχνική επιτέλεση, αναγνωρίζοντας ότι η βυζαντινή μουσική δεν είναι μόνο αντικείμενο μελέτης και ανάλυσης αλλά και ζώσα ερμηνευτική πράξη.

Βεβαίως, η ψαλτική δεν περιορίζεται αποκλειστικά στον λειτουργικό της χώρο. Συναυλίες, φεστιβάλ, επιστημονικά συνέδρια, εκπαιδευτικά προγράμματα και πολιτιστικές εκδηλώσεις αναδεικνύουν τη μουσική και αισθητική της αξία εκτός του χώρου λατρείας. Στις περιπτώσεις αυτές αλλάζει το πλαίσιο της επιτέλεσης και η ψαλτική λειτουργεί πλέον ως καλλιτεχνικό performance. Η μεταβολή αυτή δεν αναιρεί τον λειτουργικό της χαρακτήρα όταν επιστρέφει στον φυσικό της χώρο, τον ναό. Αντίθετα, αποδεικνύει ότι η ίδια τέχνη μπορεί να εκφράζεται σε περισσότερα από ένα επιτελεστικά περιβάλλοντα. [/caption]

Τέλος, η αναγνώριση της ψαλτικής τέχνης από την UNESCO, τον Δεκέμβριο του 2019, ως στοιχείο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, με

τον χαρακτηρισμό performance, προσδίδει ακόμη μεγαλύτερη βαρύτητα στη σημασία της. Η αναγνώριση αυτή δεν αφορά απλώς τη διαφύλαξη ενός μουσικού ρεπερτορίου, αλλά την προστασία μιας υπερχιλιετούς ζώσας πολιτισμικής παράδοσης, η οποία συνεχίζει να επιτελείται, να διδάσκεται και να μεταδίδεται αδιάλειπτα από γενιά σε γενιά. Παράλληλα, η ένταξή της στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της UNESCO συνεπάγεται τη δέσμευση των συμβαλλόμενων κρατών να αναλαμβάνουν ενεργά μέτρα για τη διαφύλαξη, την τεκμηρίωση, την έρευνα, την εκπαίδευση, την επιτέλεση, την προβολή και τη διάδοση της ψαλτικής τέχνης, διασφαλίζοντας τη βιώσιμη μετάδοσή της στις επόμενες γενιές και ενισχύοντας την παρουσία της στη σύγχρονη πολιτιστική και εκπαιδευτική ζωή του τόπου.

Καταληκτικά, η πραγματική συζήτηση δεν είναι αν η ψαλτική αποτελεί performance. Η σύγχρονη θεωρία της επιτέλεσης έχει ήδη τεκμηριώσει αυτή την έννοια περιλαμβάνοντας και τις τελετουργικές-λατρευτικές πράξεις. Υπό το πρίσμα αυτό, η ψαλτική τέχνη θεωρείται μία από τις αρχαιότερες τεκμηριωμένες και αδιάλειπτες μορφές τελετουργικής επιτέλεσης (liturgical-ritual performance) στην Ευρώπη, καθώς συνεχίζει να πραγματώνεται επί δεκαπέντε και πλέον αιώνες στον φυσικό της χώρο, μέσα από μια αδιάκοπη παράδοση ζωντανής μετάδοσης. Η άρνηση του επιτελεστικού της χαρακτήρα, σε ορισμένες περιπτώσεις, δεν πηγάζει από την ιστορία της ψαλτικής τέχνης και της λατρείας, αλλά μάλλον, από μια υπερβολικά στενή ερμηνεία και επιστημονικά ανεπαρκή κατανόηση του όρου performance, ο οποίος εξακολουθεί εσφαλμένα να ταυτίζεται αποκλειστικά με το θέατρο ή το σκηνικό θέαμα.